

Г.Т. Танабаева
А.Р. Боранбаева

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан
(E-mail: gulmira.tanabayeva.84@mail.ru, aktolkyn81@mail.ru)

Зияты зақымдалған балаларды халық ауыз әдебиеті үлгілері арқылы оқытудың маңыздылығы

Аңдатпа. Мақалада зияты зақымдалған балаларға халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқытудың маңыздылығы қамтылған. Халық ауыз әдебиетінің балалар өміріндегі орнына тоқтала отырып, зияты зақымдалған балаларды оқыту барысында ой-өрісінің дамуына, сөздік қорына, көңіл-күйіне әсер ететіні белгілі. Біз мақалада осы мәселені кеңінен қамтуға тырыстық. Ерекше балаларға ең бірінші халық ауыз әдебиеті түсінігін қалыптастыруымыз керек және бұл балаларды отан сүйгіштікке тәрбиелейді.

Қазақ халық ауыз әдебиетінің зияты зақымдалған балаларға тигізетін әсері көп педагогикалық жіктелуінің ерекшеліктері және т.б. музыкалық аспаптарды таңдауға байланысты баланың есту қабілеті, есту зейінінің дамуы, эмоционалды қабылдау, жағымды есту, зейін, есте сақтау, би дағдылары және т.б. ерекшеліктерді ескере отырып таңдалады. Баланың жас ерекшелігін ескере отырып, ересектердің басшылық етудегі, ұйымдастырушылықтағы және сол арқылы баланың дамуына ықпал ететін айқындауға тырыстық.

Қазақтың халық ауыз әдебиеті арқылы зияты зақымдалған балалардың танымдық іс-әрекетін дамытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары тұрғысынан дамытушы, мәдени-танымдық білім беру ортасын құру; баланың жеке білім беру траекториясын жүзеге асыру; ана мен бала арасындағы шығармашылық өзара іс-қимыл және өзара әрекеттесу; мұғалім-бала-ата-ана арасындағы шығармашылық өзара іс-қимыл және өзара әрекет және тағыда басқалары болып табылады.

Түйін сөздер: Зияты зақымдалған балалар, халық ауыз әдебиеті, ертегілер, мектеп жасына дейінгі балалар, педагогика, ұлттық сезім, оқыту, әдістер, ақпараттық коммуникативтік технологиялар, ұлттық ойындар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2022-141-4-279-289>

Кіріспе

Әр халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік тарихы, мәдениеті, өнері мен әдебиеті болады. Осы әдебиеттің адам баласының өмірінде алар орны ерекше. Себебі халық әдебиет арқылы рухани құнар алып, ізгіліктің, жақсылықтың қаді-қасиетін ұғынары хақ. Ал енді атадан балаға мұра болып қалған ауыз

әдебиетіміздің балалар тәрбиесінде алар орны ерекше. Балалар ауыз әдебиетінің үлгілерімен сусындап, жақсы тәрбиелік мән алады.

Халық ауыз әдебиетінің тәрбиелік мәнін ұлы жазушы М.Әуезовтің келесі пікірінен көруге болады: «Біз ауыз әдебиетін зерттей отырып, халық санасындағы отаншылдық сезімді, халық ұғымындағы адамгершілік гуманизмді, халықтың қанатты үміті – опти-

мизімді, сол халықтың өткендегі өмірі, аңсау –арманы, әдеп-ғұрпын, халықтың ұжымдық тәрбиесінің жемісін көреміз» [1].

Зияты зақымдалған балаларды халық ауыз әдебиетінің жанрлары арқылы танымдық іс-әрекетін дамытудағы қазақ халық өнерінің әлеуеті жоғары. Әл-Фараби өнердің баланың ақыл-ой қабілетін дамытудағы маңызды әсерін айтты: «Тек қана білім тән болатын ақыл-парасат (түрі) әрекет үстінде жүзеге асыруға емес, танып-білуге жағдай туғызатын өнерлер арқылы ғана сол білімге ие болады» [2].

Халық ауыз әдебиеті зияты зақымдалған балаларға білім беру жүйесінде маңызды орны бар. Халық ауыз әдебиетімен танысу баланың сезімі мен тілін байытады, қоршаған ортамен қарым-қатынасты қалыптастырады және баланың жан-жақты дамуында баға жетпес рөл атқарады.

Бала жас кезінен бастап өз халқының ұлттық-мәдени құндылықтарын құрметтеуді, қарапайым ұлттық мәдени идеяларды игеруді қажет етеді. Халық ауыз әдебиетімен танысу баланың сезімі мен тілін байытады, қоршаған ортамен қарым-қатынасты қалыптастырады және баланың жан-жақты дамуында баға жетпес рөл атқарады. Балалық шақ - ұлттық мәдениеттің бастауларына үлкен қызығушылықпен, ойын, күлкі және қуанышпен қарауға болатын кезең. Мектепке дейінгі тәрбие - халықтық білім беру жүйесінің бірінші және маңызды буыны.

Туған тілін меңгеру - мектепке дейінгі балалық шақтың ең маңызды мәселесі. Кез келген ұлттың жас ұрпақ тәрбиесінде өзіндік ұлттық ерекшеліктері бар. Бүгінгі мақсат - оны қазақ халқының тамаша дәстүрлеріне сүйене отырып, оқу үрдісінде пайдалану. Бала өз халқының және елінің өнерін, өмір салтын, әдет-ғұрпы мен мәдениетін қаншалықты сезінсе, соғұрлым ол басқа елдердің өнерін соншалықты терең сезініп, тереңірек түсінеді.

Ғалым-этнопедагог С.Ұзақбаева қазақ халық өнерінің балалар мен жасөспірімдерге эстетикалық тәрбие берудегі жоғары әлеуетін негіздей отырып, оны үш түрге бөледі: «Халықтың ауызекі поэтикалық шығар-

машылығы, халықтың музыкалық шығармашылығы, халықтың сәндік-қолданбалы өнері» [3, б. 215].

Зерттеу әдістері

Қазақ халық ауыз әдебиетінің зияты зақымдалған балаларға тигізетін әсері көп педагогикалық жіктелуінің ерекшеліктері және т.б. музыкалық аспаптарды таңдауға байланысты баланың есту қабілеті, есту зейінінің дамуы, эмоционалды қабылдау, жағымды есту, зейін, есте сақтау, би дағдылары және т.б. ерекшеліктерді ескере отырып таңдалады. Қазақ халық өнерінің ойын құралдары ойын негізінде жасалады. Ойын ерте жастағы баланың негізгі кәсібі екені белгілі.

Қазақтың халық ауыз әдебиетінде жас балалардың танымдық іс-әрекетін дамытуға үлкен мүмкіндіктер бар. Енді осы жайлытарқатып айтайық. Ғылыми әдебиеттерде халық ауыз әдебиеті балаларды тәрбиелеудегі халықтық педагогика құралдары тұрғысынан зерттеледі. Халықтық қағидалар бойынша білім нәресте кезінен, ана тілін үйрене бастағаннан басталады. Н.К. Крупская отбасында балалардың сөйлеу тілін дамытуға үлкен мән береді, әсіресе баланың анасымен қарым-қатынас кезінде, өйткені «ана тілі - өзін, сезімін, ойларын, көңіл-күйін білдіру құралы» [4].

М.Жұмабаев: «Ертегілер кішкентай баланың өркендеуі үшін, яғни ақыл-ойын, ой-өрісін кеңейту, мінез-құлқын жетілдіру және тілін байыту үшін өте қымбат. Бала әңгімені шын жүректен тыңдайды. Ол шынымен де ертегілерге сенді. Бала құрғақ сананы түсінбейді, егер оны өмірге әкеліп, сипаттап берсең, ол оны түсінеді », - дейді ертегілерді баланың ерте дамуында қолдану керек [5, б. 132].

Б.Баймұратова, Р.Нұрмұхамедова балаларға арналған өтірік өлеңдер, ертегілер, жұмбақтар, мақал-мәтелдер сөйлеуді дамытуға өте бай материал екендігін көрсетеді. Р.Нұрмұхамедова балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қазақтың фольклорлық жанрларын қолданудың біртіндеп күрделендіру жүйесін жасады.

Қазақ халық ауыз әдебиетінің зияты зақымдалған балалар үшін құндылығы ере-

сектердің балалармен эмоционалды байланыс орнатуда. Қызықты мазмұн, бай қиял, жарқын көркем образдар баланың назарын аударады, оған қуаныш сыйлайды, сонымен қатар баланың қызығушылығын арттырады. Лексика, семантикалық және фонетикалық байлық ауызша әдебиеттің шағын және мазмұны жағынан қарапайым түрінде жасырылған.

Өткеннен алшақтап қазіргі балалар емделу, шомылдыру рәсімдерін, алғашқы дене жаттығуларын, ойындарды, ересектермен қарым-қатынас жасау әдістерін қолдануы қажет. Ғасырлар бойы балалар мазақтама, санамақ өлеңдерді, мақал-мәтелдерді өз халқының жоғары адамгершілік мәдениеті ретінде қабылдай отырып, сүйіспеншілік пен даналықпен жаттаған.

Балаларды ауыз әдебиетімен таныстыру қоршаған ортаға, халықтық дәстүрлерге, ана тіліне, олардың аудармасына, көркемдік талғамына деген қызығушылықты дамытады, сонымен қатар тілді, ой ұшқырлығын дамытады, саналы әрекетке баулиды. Ашық, түпнұсқа, формасы мен мазмұны бойынша қол жетімді мақал-мәтелдер, анекдоттар тез есте сақталады және балалармен ойындарда кеңінен қолданылады. Олар баланы алдап, сонымен бірге оған мінез-құлық дағдыларын үйретіп, танымдық белсенділікті дамытады. Балалар өз халқының ұлттық мәдени құндылықтарына деген құрметті қалыптастыру олардың қарапайым ұлттық мәдени түсініктерді игеруін дамытады. Балалар бесік жырын, өлеңді, әнді және т.б. үйренеді. Ол халық ауыз әдебиетінің ұсақ түрлерімен таныса бастайды. Олар балаларға өмірлік сабақ береді: физикалық және моральдық тазалық.

Халық ауыз әдебиетінің кішіжанрлары баланы жұбату, ойнатумен қатар халқымыздың әдет-ғұрпынан да хабардар ете отырып, балаға деген сезімді қалыптастыруға негіз бола алады. Өйткені, балалар күнде тұрмыста көріп, еститін өлең-жырлар, ертегілер, жұмбақ, жаңылтпаштар арқылы сезім мүшелерімен біртіндеп жатталып қалады.

Халық ауыз әдебиетінің әлпештеу жанры - баланың жеке басының дамуы мен ұлттық

мәдени дамудың, оның ішінде сана, зияткерлікті және танымдық өрістің алғашқы қадамы. Бесіктегі нәресте, әрине, әндерді тұтынушы ретінде қабылдайды. Бесік жыры бала дүниеге келген күннен бастап бір жарым жасқа дейін, қоршаған орта туралы және өзі туралы алғаш білгенге дейін айтылады. Қоршаған ортаны тану және өзін-өзі тану ата-аналардың, туыстардың, жақын адамдардың көмегімен ананың махаббаты, қамқорлығы мен жылулығына негізделген осы қамқор әндер арқылы жүзеге асырылады. Бұған әр түрлі жанрдағы балалар ауыз әдебиетінің шығармалары дәлел, бесіктегі бала әр түрлі сөз тіркестерімен танысады (ақ); балаға бағытталған нәзік сөздер, қаратпа сөздер, өте жұмсақ, жылы, еркелету (менің ұлым, менің аппағым, құлыным, балапаным, әй, өй) [6]

Дәстүрлі білім берудің маңызды және тән ерекшеліктерінің бірі - ересек адамның нәрестемен әрдайым байланыста болуы, әсіресе оның өмірінің алғашқы айлары мен жылдарында. Біртіндеп бұл қатынас қарапайым іс-әрекеттерді, сөздерді, күлкілі ойындарды, алдауды, көңілділікті үйретуді жалғастырады. Қазіргі уақытта ең маңыздысы - баланызбен сөйлесу, сөйлесу, тілдік ойындар ойнау және сөздік қорыңызды біртіндеп толықтыра бастау. Баланың ерекшелігіне қарамастан, ежелгі уақыттан бастап кішкентай балаларға арналған ойындар мен өлең-жырлар көп болған. Жеңіл, қарапайым қимылдар: аяқпен қону, секіру, қол алыспау, көтеру және т.б. .. Жеңіл ырғақты қимылдар бұл әдіс көңіл-күйді көтереді, сергітеді, қуантады, ынталандырады және белсенді етеді. Бұл ойын - өте жас адамның дұрыс психикалық дамуының шарты, қарым-қатынас процесінде туындайтын эмоционалды қатынас.

Осы жүйеде зияты зақымдалған балада қоршаған орта туралы түсінік қалыптаспайды, танымдық белсенділік, қиялды, шығармашылықты ынталандыру, әзіл сезімі, ақыл-ой ептілігі, сөйлеу жылдамдығы мен эмоциялық реакциялар, әртүрлі философиялық категориялардың қарсыласуы байқалады. Өзіне сенімділік, адамдарға деген мейірімділік, шығармашылық, жалпы өмірлік

белсенділік сияқты секілді қасиеттер қалыптасады. Алайда, бұл қасиеттер мен қабілеттер физиологиялық жетілудің нәтижесінде өздігінен пайда болмайды. Олардың қалыптасуы ересектерден балаға жақсы әсер етуді, баламен дұрыс қарым-қатынасты қажет етеді [7]. Ата-аналар мен педагогтерде кездесетін қиындықтар (баланың танымдық белсенділігінің төмендігі, қарым-қатынас жасай алмау, тұйықтық, ұялшақтық немесе керісінше, сыншылдық пен шамадан тыс белсенділік) ерте жастан басталады. Осы кемшіліктердің алдын алудың бір жолы - қазақтың халық ауыз әдебиетін қолдану арқылы жас балаларды тәрбиелеуде танымдық белсенділікті дамыту.

Зияты зақымдалған балалардың қабылдау мен шексіз танымдық әрекетті қазақтың халық ауыз үлгілерін дидактикалық материалдар арқылы ұғындыратын болсақ, танымдық қабілеті күшейе түседі. Ауыз әдебиетін меңгеру жүйесінде бала тек заттарға ғана емес, сөздерге де назар аудара бастайды. Дегенмен бала ең басты нәрсеге емес, өзіне ұнайтын нәрсеге назар аударады. Осы жастағы зейіннің тұрақсыздығы баланың үлкен танымдық белсенділігімен байланысты, оны ересектер тарапынан ешқандай ескертулер, нұсқаулар, тыйымдар тоқтата алмайды.

Мұның себебі –зияты зақымдалған балалардың есте сақтау формаларын, түстерін, көлемдерін сақтаудағы белсенді қабылдауы, халық ауыз үлгілерін - затты тануымен байланысты. Басқаша айтқанда, екі жасында есте сақтау қабылдаудан бөліне бастайды: енді бала сол сәтте көрінбейтін затты көбейте алады. Тілдің белсенді дамуы логикалық және сөздік есте сақтаудың дамуына ықпал етеді.

Материалдық іс-әрекет жүйесінде халық ауыз әдебиеті үлгілерін қолданылады. Сондықтан баланың ойлауы қабылдауының әсерінен дамиды. Бұл визуалды және әсерлі болады. Ерте балалық шақ қиялдың қарапайым түрімен сипатталады (тосын сый), бірақ бұл шығармашылық қиял емес. Екі жасында бала өзінің орнын басатын ойыншықтарға «ұқсап» әрекет етуді үйренеді. Ол 2,5–3 жасында ғана қиял жағдайында қиял объектілерімен әрекеттесе алады. Кішкентай бала әлі қалай

алдауды білмейді, тек ерте балалық шақтың соңғы жылдарында шындыққа жанаспайтын нәрселер туралы айта бастайды. Бұл жағдайда халық ертегілерінің алар орны ерекше. Ертегілер арқылы, оның ішінде балалар сүйіп тыңдайтын қиял-ғажайып ертегілер арқылы балалардың қиялдарына қанат бітіп, өздерін сұлу ханшайымның, батыл ер жүрек Ертөстіктің орнынақойып, ғажайып өмірге саяхат жасайды.

Қазақтың халық ауыз әдебиетінің құралдарын игере отырып, бала тек туыстарымен ғана емес, айналасындағылармен де қарым-қатынас жасай бастайды. Әдеттегідей, ересектермен диалог мағынасы зор. Баланың жас ерекшелігін ескере отырып, ересектердің басшылық етудегі, ұйымдастырушылықтағы және сол арқылы баланың дамуына ықпал ететін рөлі зор. Ойын әдісі арқылы баламен халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқытса болады. Мысалы, жас ерекшелігіне, баланың ерекшелігін ескере отырып, жұмбақ жасыру арқылы баланың дүниетанымын кеңейтуге, күнделікті тұрмыста пайдаланып жүрген заттардың қасиеттерін ұғындырсақ болады.

Барлық психикалық процестердің ішінде ерте балалық шақ шешуші рөл атқарады. Осы жастағы балалардың тәртібі мен санасы қабылдау арқылы толығымен анықталады. Сонымен, ерте ес таным формасын алады, яғни таныс заттарды қабылдау. Зияты зақымдалған баланың ойлауы көбінесе анық бола бермейді - бала қабылданған заттар арасында байланыс орнатады. Ол өзінің қабылдау шегінде болатын объектілерге ғана назар аудара алады. Психологтар осы жастағы ең маңызды жетістік - бақылаудан оқуға көшу деп санайды. Осы кезеңде біз балаларға ауыз әдебиеті үлгілерін балаларға ұсына аламыз. Ауыз әдебиеті үлгілері арқалы баланың әдебиетке деген құштарлығы, дүниетанымы, қиялы (ертегілер, эпостық жырлар, лиро-эпостық жырлар арқылы), ой-өрісі (жұмбақтарды жасыру арқылы), сөздік қоры молайып, тілі төселе бастайды (мақал-мәтелдер, жұмбақтар арқылы). Ерекше білім беруді қажет ететін балаларымыз халық ауыз әдебиетінің үлгілері негізінде өзінің тарихымен, әдебиетімен,

әдет-ғұрпымен, салт-дәстүрімен танысады, одан үлгі өнеге алып, өткенін қадірлеп, болашаққа арман-мақсат қояды десек болады.

Осы тақырып төңірегінде төл ғалымдарымыз А.Е. Әбілқасымова,

Б.А. Тургунбаева еңбектерінде жеке тұлғаның танымдық қызығушылығы мен шығармашылық ойлауының дамуына кеңінентоқталған, А.С. Мустояпова қазіргі таңдағызияты зақымдалған балалардың танымдық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын атап өткен. Ж.Ж.Айтпаева болашақ мұғалімдерді қазіргі білім беру технологиялары негізінде кіші жастағы зияты зақымдалған балалардың танымдық белсенділігін арттыруға дайындауға ерекше назар аударса, Е.К. Нұрланбекова қазақ ақындары мен олардың шығармалары арқылы балалардың танымдық белсенділігін дамытуға ерекше назар аударады [8].

Ерекше білім беруді қажет ететін балалардағы көптеген ауытқулардың табиғаты, белгілері және себептері әлі де толыққанды зерттеуді қажет етеді. Әрбір деменция түрінің себебін, патогенетикалық даму ерекшеліктерін, клиникалық белгілерін, зақымданған мүшелердің дәрежесін, күйін және мүшелер жүйесінің жалпы жұмысын анықтау қажет.

С.Қалиев қазақ халқының дәстүрлеріне тоқтала отырып, М.Оразбаева үш аспектіні көрсетті: ұлттық сезім, ұлттық дәстүр, ұлттық мінез. Осы үш мәдени сипаттама шарт болып саналады. Біз осы үш сипаттаманы баланың бойына қолымыздан келгенше сіңіруге тырысуымыз қажет. Ал оның негізгі құралы – халық ауыз әдебиеті.

Ұлттық сезім – балалардың туған еліне, тәрбиесіне, ана тіліне, ұлттық дәстүрлеріне деген сүйіспеншілігі. Зияты зақымдалған балаларды ұлттық негізде отансүйгіштікке тәрбиелеу – жауапты міндет. Бүгінгі барлық мамандардың басты міндеті - біздің зейінді, сауатты халқымыздың барлық дәстүрлерін білетін және басқару тізгінін ұстай алатын балаларды тәрбиелеу. Ерекше білім беруді қажет ететін балалар елін, жерін, тілін, діні мен дәстүрлерін сүйуге, құрметтеуге үйретеаламыз. Баланың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып: біз жеке

тұлғаның дамуына жағдай жасай отырып, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негізін қалыптастыра отырып, шығармашылық, рухани, дене қабілеттерін дамыта отырып, отансүйгіштікке тәрбиелей аламыз. Бүгінгі күні ерекше балаларды ұлттық тәрбие арқылы отансүйгіштікке тәрбиелеу кәсіби мамандардың ұжымдық міндеті болып табылады.

Қазақтың халық ауыз әдебиетімен таныса отырып, бала заттардың ерекшеліктерімен, олардың түрімен, көлемімен және түсімен, оларды бақылаумен танысады. Алайда, бала оларды өз бетінше анықтай алмайды. Сондықтан баланы ұлттық бұйымдар мен қоршаған орта объектілерін ажырата білуге үйрету қажет. Егер бала бір нәрсені байқаса, оны қолдау керек, ең бастысы, бақылау барысында маңызды және маңызды нәрсені көруге көмектесу керек, осы кезде оның көптеген сұрақтарына жауап беру керек. Егер бала сұрақ қоймаса, оны жағдаймен және тиісті жағдаймен таныстыру керек[9].

Нәтиже мен тұжырымдар

Зияты зақымдалған балаларды ұлттық негізде тәрбиелей отырып, оларды халық ауыз әдебиетінің үлгілері арқылы оңтайлы оқыту жолдарын қарастырдық. Ерекше балаларға ең бірінші халық ауыз әдебиеті түсінігін қалыптастыруымыз керек және бұл балаларды жоғарыда айтып өткендей ұлтшылдыққа отансүйгіштікке тәрбиелейді. Сол себепті де халық ауыз әдебиеті үлгілі ретінде оқыту үшін, осы айтылғандарды қалыптастырып алуымыз керек болып табылады.

Біріншіден танымдық белсенділігін арттыруымыз керек. Зияты зақымдалған балалардың тез шаршайтынын ескере отырып, танымдық белсенділігін дамытуда қазақ халқының ұлттық ойындарын қолдануымыз керек. Мысалға, «Ақ серек-көксерек», «Соқыр теке» немесе «Ұшты, ұшты» ұлттық ойындарды алайық. Сабақ барысында сергіту сәтінде ұлттық ойындарды пайдалану өте тиімді. Жедел психикалық даму жүреді. Баланың психикасындағы ең маңызды өзгерістер ұлт-

тық ойындар сөйлеуді одан әрі дамытумен байланысты. Бұл зияты зақымдалған баланың сөздік қоры сан жағынан ғана емес, сапалық жағынан да өзгертеді, ол алдыңғы кезеңмен салыстырғанда 3-4 есе артады. Осылайша, балалар сөздердің барлық топтарын қолдана бастайды: сөздің қарапайым түрі, сондай-ақ сөздердің дұрыс айтылмауы іс жүзінде жоғалады.

Ұлттық ойындар бүлдіршіндердің дамып жетілуіне, адамгершілік қасиеттерінің артуына, көңіл-күйіне де тигізетін әсері мол. Ұлттық ойындарда басқа ойындар секілді тәртібін бұлжытпай орындауды, ойын барысында тәртіп сақтауды талап етеді. Баланы кішкентай кезінен бастап тәртіпке, әділдікке, жинақылыққа баулиды, адал, қайырымды, өжет болуға тәрбиелейді.

Екіншіден, халық ауыз әдебиетінің үлгілерімен таныстыру, оқып беру немесе рөл-

дік ойын ретінде сахналау. Балалар жаңа дүниелермен танысады, зейіні артып, ақыл-ой тұрғысынан дамиды. Біз болашақ ұрпағымызға тілімізді ғана үйретіп қоймай, салт-санамызды, дәстүрімізді мирас етіп қалдырып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуына жағдай жасауымыз қажет. Осы ретте халық ауыз әдебиетінің алар орны ерекше.

Үшіншіден, халық өнеріне жақын халық әндері мен күйлерін пайдалануға болады. Яғни, музыка терапия арқылы баланың жан дүниесін тебіrentіп, жаңа сезімдерге тербеледі. Жоғарыда аталған халықтық үлгілерді пайдалана отырып зияты зақымдалған балалардың сөйлеу тіліндегі бұзылыстармен жұмыс жүргізуге болады. Балаға халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану өте маңызды. Алайда, осы жаста тілді дамытудағы үлкен жетістіктерге қарамастан, балалар әлі күнге дейін тілдің грамматикалық құрылымын меңгере бермей-

1 кесте. Ақпараттақ-коммуникативтік технологияларды тиімді пайдалану жолдары

№	Ақпараттақ-коммуникативтік технологияларды тиімді пайдалану жолдары
1	Зияты зақымдалған балаларға ертегілерді анимация түрінде көрсетудің де оңтайлы. Себебі балаларымыз естіп қана қоймай, көру түйсігі арқылы қабылдау нәтижелі болады.
2	Балаларымызға тәрбиеші-педагогтар ертегілерді, батырлар жырын немесе лиро-эпостық жырларды анимациямен көрсетіп, өздері дыбыстап, болмаса балалардың өздеріне дыбыстауға мүмкіндік берседе, ақпарат жақсы меңгеріледі. Өйткені, бала өзін ертегідегі ханшайымдай, дастандағы батырдай сезініп, рөлге енеді.
3	Интер белсенді тақтадағы слайдтар арқылы да халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту өте тиімді.
4	Балаларға аудио арқылы жаңылтпаштарды тыңдатқызып, қайталатуымызға болады. Балаларымыз тілі келмейтін дыбыстарды қайталау нәтижесінде дұрыс айтуға дағдыланады.
5	Төрт түлік малға байланысты бақташылық жырларын тыңдату негізінде мал шаруашылығымен таныстырамыз.
6	Музыка терапия кезінде де қазақ ауыз әдебиеті үлгілерін үйретуге болады. Ол үшін балаға сенсорлы бөлмеде халық әндерін немесе тұрмыс-салт жырларын жай әуезбен қоюға болады. Бала өзінің халық мұрасымен таныса отырып, жан дүниесін емдейді.
7	Зияты зақымдалған балаларға би терапиясын да пайдалану өте тиімді. Балаларға арналған халық әндерімен би терапиясын жүргізуге болады.
8	Балаларымызға арналған бөбек жырларын үйрету кезінде (санамақ, мазақтама, өтірік өлең) ойын технологиясын музыка терапиямен байланыстыра отырып пайдалансақ болады. Балалармен сергіту сәтінде қазақтың ұлттық ойындарының бірі «Ұшты-ұштыны» ойнатқызып, жеңілген балаға тақпақ немесе ән айтқызамыз.

ді, сондықтан олардың кейбір ерекшеліктерін сақтайды. Алайда, айтылу мен грамматикадағы кемшіліктер баланың басқа балалық шақтағы қателіктерін байқауға және түзетуге кедергі болмайды. Бұл тілдік дыбыстарды тыңдау баланың сөйлеу қабілетіне қарағанда әлдеқайда жоғары болатындығына байланысты. Ересектер балалармен сөйлесу кезінде өз тіліндегі дыбыстарды және сөздерді бұрмалаудан аулақ болу керек. Бұл балаларда дұрыс сөйлеуді қалыптастырудың ең маңызды шарты. Бала жас кезінде көптеген ұғымдар мен түсініктерді ұйымдастырылған іс-шараларда қазақтың халық ауыз әдебиетін оқып үйренеді. Ол күнделікті қолданыста көптеген нәрселердің сипаттамалары мен нақты мақсаттарын біледі: оларды тек бір-бірінен ажыратып қана қоймайды, сонымен қатар заттың түсін, түрін, көлемін атай алады, негізгі кеңістік пен уақыттық қатынастарды бағдарлайды. Ол санның алғашқы тұжырымдамасын құрайды. Содан кейін балада бағдар мен танымдық белсенділіктің айтарлықтай өзгеруіне сезімталдық дамиды.

Жоғарыда атап өткендей, халық ауыз әдебиеті бала өмірінде алар орны ерекше. Ал оны баланың бойына сіңіре білуі, біздің міндетіміз. Зияты зақымдалған балаларға ертегілерді оқытудың маңызы зор. Біз арнайы балабақшада мультимедиа, интербелсенді тақта, аудио, видео құрылғылары арқылы оқытудың аса тиімділігін байқадық (кесте 1).

Жоғарыдағы кестеден байқағанымыздай мультимедиалық технологияларды халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқытуда пайдалану тиімді. Мектеп жасына дейінгі балаларға материалды меңгеруді жеңілдетіп, оң нәтиже-

сін көрсетіп отыр. Болашақ компьютерлік технологияларда. Міне, бүгінгі күннің өзінде компьютер адам өмірінің барлық аясында қолданылып, ажырамастай бөлігіне айналып жатыр. Бірақ та, АКТ-ды қолданудың қажеттілігіне қарамастан, сабақтың белсенді, шығармашылығы тек педагог ғана бола алады, ал компьютер тек оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін пайдалануды «қолдайды».

Сонымен қатар заманауи технологияларды пайдалану да өте тиімді. Мысалы, ынтымақтастық технологиясын пайдалансақ болады. Ертегілерді оқыған кезде, жұмбақ жасырған кезде қолданамыз. Ынтымақтастықта оқытудың басты идеясы – бір-бірін көмектесіп қана қоймай, бірге оқу, өзінің жетістері мен жолдастарының жетістіктерін ұғыну.

Ынтымақтастықта оқуды ұйымдастырудың бірнеше варианты бар. Шағын топтардың жұмысын ұйымдастырудың барлық нұсқасына тән негізгі идеялар – мақсаттар мен міндеттердің ортақтығы, сонымен бірге тең мүмкіндіктері. Әрине жаңашылдық әрқашанда дәстүрліктен бастау алады. Сол себепті де біз «Қуыршақ» театрын ұмытпауымыз қажет. Қуыршақтарымыз арқылы көптеген халық ауыз әдебиеті үлгілерін сахналап балаларымызға ұсына аламыз.

Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, берік түрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. Масырова Р., Линчевская Т. «Жаңару» (новшество) дегенімізді былай деп түсіндіреді:

2 кесте. Халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту барысында күтілетін нәтижелер

№	Халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту барысында күтілетін нәтижелер
1	Сын тұрғысынан ойлауы дамиды
2	Өз халқының салт-дәстүрімен, әдет-ғұрпымен танысады
3	Қоршаған ортаға қызығушылығы оянады
4	Мағынаны ашуды (ажыратуды) үйренеді
5	Сөздік қоры дамиды
6	Дыбысты дұрыс айтуға дағдыланады

3 кесте. Халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану барысында біршама артықшылықтары

№	Халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдалану барысында біршама артықшылықтары
1	Білуге балалардың ынтасының артуы
2	Балалардың әрекеті мен дамуын объективті бақылауды ұйымдастыру
3	Дәстүрлі ойын әрекетіндегі сюжеттік толықтыруларды кеңейту
4	Өздерінің дидактикалық материалдарын тез құрастыру мүмкіндігі
5	Тілдің акустикалық құраушыларын визуалаңдыру
6	Вербальды емес тапсырмалар спектрін кеңейту
7	Балаларға байқатпай ойын әрекетінен оқу әрекетіне өту

«Жаңару – белгілі бір адам үшін әділ түрде жаңама, әлде ескіме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданған уақытымен анықталатын жаңа идея [10].

Зияты зақымдалған балалармен топтық жұмыс жүргізу қиын. Алайда біз оларды топпен жұмыс жүргізуге, шешім қабылдауға және де дұрыс шешім қабылдауға үйретуіміз қажет. Осы мақсатымызға халық ауыз әдебиеті үлгілерін оқыту барысында қол жеткізуге болады.

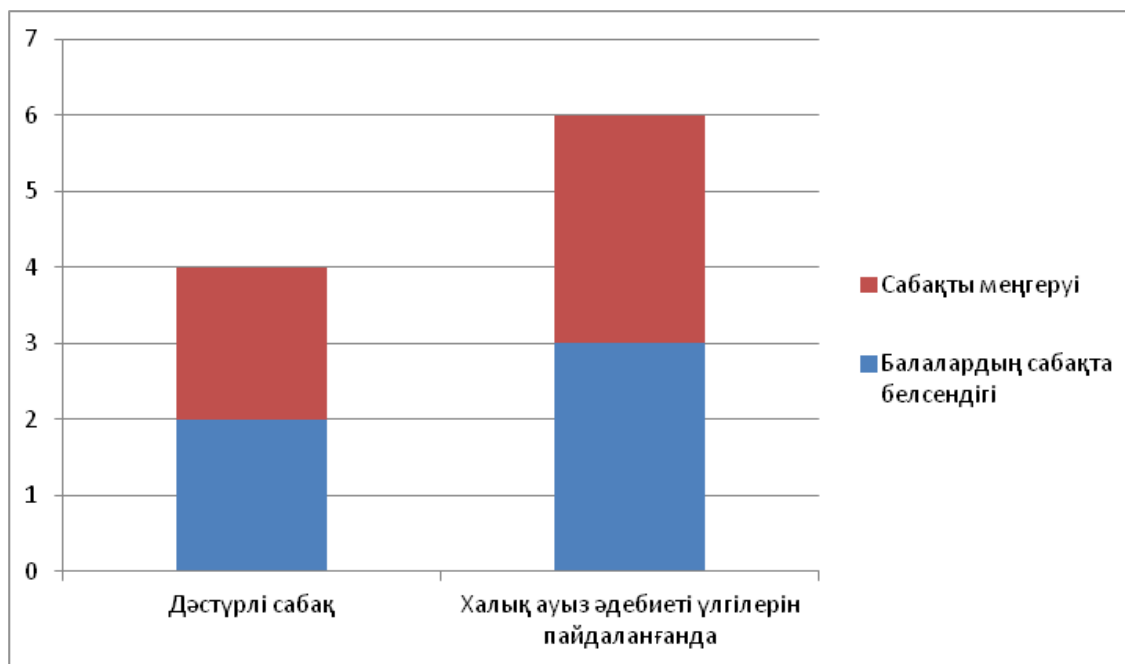
Халық ауыз әдебиеті біздің үлкен қазынамыз. Халық ауыз әдебиеті көптеген ғылымдармен тығыз байланысты. Біз балаларға халық

ауыз әдебиеті үлгілерін тиімді үйрету жолын қарыстырғанда нақтылай түстік.

Жұмыс жүргізу барысында зияты зақымдалған балаларға халық ауыз әдебиетін оқыту барысында төмендегідей нәтижелер қол жеткіздік (кесте 2).

Қазақ халық ауыз әдебиетін зияты зақымдалған балаларды оңтайлы оқыту және ұлттық негізде тәрбиелеу психологиялық – педагогикалық тәжірибеде жасалған жұмыстарда жан – жақты және бір қатар теориялық тұжырымдамалардың (ұлттық тәрбие, құрсақтық тәрбие, туылғаннан тәрбиелеу, ұлттық негізде тәрбиелеу және оқыту, қазақ

1-диаграмма. Халық ауыз әдебиеті үлгілерін пайдаланғандағы балалардың көрсеткіші.

халық ауыз әдебиетінің жанрларын баланың байына сіңіруі, ішкі жан дүниесін тәрбиелеу, адамгершілік қасиетін, тұлға болып қалыптасуын, ата – бабаларымыздан келе жатқан ырымдар мен наным-сенімдер, және баланың жаны мен тәнін тәрбиелеу т.б) қалыптасқандығын көрсетті (кесте 3).

Жоғарыдағы мәліметтерді сүйене отырып, балаларымыздың сабақ барысында халық ауыз әдебиетінің үлгілері пайдалану арқылы оқуға қызығушылығын артып, белсенділік танытқанын байқасақ болады. Және де сабақ материалын жақсы меңгереді. Ерекше білімді қажет ететін балаларымызға халық ауыз әдебиетінің үлгілері арқылы тілін жаттықтырып, ой-өрісін дамытуға зор септігін тигізеді.

Қазақтың халық ауыз әдебиетімен танысу, ең алдымен оның сезімталдығының тез дамуына, көрнекі-тиімді ойлаудың қалыптасуына ықпал етеді. Баланың ересектермен қарым-қатынаста белсенді түрде танытатын танымдық қызығушылығы, сондай-ақ бастапқы ерік қасиеттері (нәтижеге ұмтылу) айқын көрінеді.

Қорытынды

Қорыта келгенде, зияты зақымдалған балалардың танымдық іс-әрекеттің дамуына әсер ететін факторларға мыналар жатады: қазақтың халық шығармашылығы, баланың сыртқы ортасын ұйымдастыру, ересектермен қарым-қатынас жасау арқылы баланың сенсорлық тәжірибесін кеңейту; материал-

дық-кеңістіктік орта - бұл баланың ақыл-ойының қалыптасу процесіне, оның ішінде танымдық әрекеттің ажырамас қасиеті ретінде дамуына белсенді ықпал ететін тиімді тәрбие құралы. Баланың даму процесі және оны құратын жасанды орта мектеп жасына дейінгі балаларға арналған ойын-сауық орталығы.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – делінген. Яғни, әдіскер-педагогтардың басты міндеті сапалы білім беру болып табылады [11].

Қазақтың халық ауыз әдебиеті арқылы зияты зақымдалған балалардың танымдық іс-әрекетін дамытудың ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары тұрғысынан дамытушы, мәдени-танымдық білім беру ортасын құру; баланың жеке білім беру траекториясын жүзеге асыру; ана мен бала арасындағы шығармашылық өзара іс-қимыл және өзара әрекеттесу; мұғалім-бала-ата-ана арасындағы шығармашылық өзара іс-қимыл және өзара әрекет және тағыда басқалары болып табылады. Зияты зақымдалған балалардың танымдық іс-әрекетін қазақтың халық ауыз әдебиеті арқылы дамыту моделін практикалық іске асыру барысында осы педагогикалық шарттар негізінде құрылды (қамту мұғалімдерге, балаларға, ата-аналарға арналған аймақтарда) дамыған.

Әдебиеттер тізімі

1. Кайбулдаева Г. А. История развития системы духовно-нравственного (гуманного) воспитания в национальных детских садах (на материале 1960-1990 гг. Южного региона Казахстана): дис. ... канд. пед. наук. – Алматы, 1990. – 128 с.
2. Аль-Фараби. Избранные трактаты. «О причинах сновидений». – Алматы: «Ғылым», 1994. – 236 с.
3. Сорокова М.Г. Система Монтессори в парадигме реформаторской педагогики: автореф. ... док. пед. наук: 13.00.01. – М., 2004 – 20 с.
4. Бупебаева Р.Т. Формирование готовности будущих педагогов дошкольных учреждений к ответственному воспитанию детей: дис. ... канд. пед. наук. – Караганда, 2000. – 132 с.
5. Жұмабаев М. Жазылашық оқу құралдары һәм мектебіміз // Қазақстан мектебі. – 1993. – № 2. – Б. 73-75.
6. Белгібаева Г.Қ. Болашақ мамандарды мектеп жасына дейінгі балаларға халық ауыз әдебиеті арқылы патриоттық тәрбие беруге даярлау: пед. ғыл. канд. ... дис. – Карағанды, 2006. – 132 с.

7. Таубаева Ғ.З. Мектепалды дайындығында оқу-тәрбие үрдісінде балалар әдебиетін пайдалану: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы: Қыз.Мем.пед.инст., 2005. – 128 б.
8. Әбілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі: оқу құралы. – Алматы: Білім, 1998. – 208 с.
9. Ауталипова У.И. Мектепке дейінгі жастағы балалардың отбасындағы өзара қарым-қатынастарының психологиялық-педагогикалық негіздері: пед. ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 1999. – 132 б.
10. Бөрібекова Ғ.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 бет.
11. ҚР «Білім туралы» Заңы. – Астана, 1997.

Г.Т. Танабаева, А.Р. Боранбаева

Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, Шымкент, Казахстан

Важность обучения детей с нарушениями интеллекте через образцы устного народного творчества

Аннотация. в статье освещается важность обучения образцов устного народного творчества детям с нарушениями интеллекта. Говоря о месте устного народного творчества в жизни детей, известно, что оно влияет на развитие мышления, словарный запас, настроение в процессе обучения детей с нарушениями интеллекта. Мы постарались подробно осветить этот вопрос в статье. Мы должны сформировать у особых детей первое представление о устном народном творчестве и воспитывать в этих детях любовь к Родине.

Особенности педагогической классификации, влияющие на детей с нарушениями интеллекта казахского устного народного творчества и т.д. В зависимости от выбора музыкальных инструментов выбираются с учетом особенностей слуха ребенка, развития слухового внимания, эмоционального восприятия, положительного слуха, внимания, памяти, танцевальных навыков и т.д.

Учитывая возрастные особенности ребенка, мы постарались определить роль взрослых в руководстве, организации и тем самым способствовать развитию ребенка.

Создание развивающей, культурно-познавательной образовательной среды с точки зрения организационно-педагогических условий развития познавательной деятельности детей с нарушениями интеллекта через казахскую устную литературу; реализация индивидуальной образовательной траектории ребенка; творческое взаимодействие и взаимодействие между матерью и ребенком; творческое взаимодействие и взаимодействие между учителем-ребенком-родителем и другие.

Ключевые слова: Дети с поражением интеллекта, устное народное творчество, сказки, дети дошкольного возраста, педагогика, национальные чувства, обучение, методы, информационные коммуникативные технологии, национальные игры.

G.T. Tanabayeva, A.R. Boranbayeva

South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent, Kazakhstan

The importance of teaching children with intellectual disabilities through samples of oral folk art

Abstract. The article highlights the importance of teaching samples of oral folk art to children with intellectual disabilities. Speaking about the place of oral folk art in children's lives, it is known that it affects the development of thinking, vocabulary, mood in the process of teaching children with intellectual disabilities. We have tried to cover this issue in detail in the article. We must form the first idea of oral folk art in special children and bring up in these children the love of the Motherland.

Features of pedagogical classification affecting children with intellectual disabilities of Kazakh oral folk art, etc. Depending on the choice of musical instruments, they are selected taking into account the peculiarities of the child's hearing, the development of auditory attention, emotional perception, positive hearing, attention, memory, dance skills, etc. Taking into account the age characteristics of the child, we tried to determine the role of adults in leadership, organization and thereby contribute to the development of the child.

Creation of a developing, cultural and cognitive educational environment from the point of view of organizational and pedagogical conditions for the development of cognitive activity of children with intellectual disabilities through Kazakh oral literature; implementation of the child's individual educational trajectory; creative interaction and interaction between mother and child; creative interaction and interaction between teacher-child-parent and others.

Keywords: Children with intellectual disabilities, oral folk art, fairy tales, preschool children, pedagogy, national feelings, teaching, methods, information and communication technologies, national games.

References

1. Kaibuldayev G. A. Istorija razvitija sistemy duhovno-nravstvennogo (gumannogo) vospitaniya v nacional'nyh detskih sadah (na materiale 1960-1990 gg. Juzhnogo regiona Kazahstana): dis. ... kand.ped.nauk [History of the development of the system of spiritual (humane) education in the national kindergartens (based on the material of 1960-1990 in the southern region of Kazakhstan): diss. ... Candidate of Pedagogical Sciences] (Almaty, 1990, 128 p.), [in Russian].
2. Al'-Farabi. Izbrannye traktaty. «O prichinah snovidenij». [Al-Farabi. Favorite treatises. «On the causes of dreams»]. (Almaty, «Science», 1994, 236 p.), [in Russian].
3. Sorokova M.G. Sistema Montessori v paradigme reformatorskoj pedagogiki: avtoref. ... dok.ped. nauk: [The Montessori system in the paradigm of reformist pedagogy: author's ref. ... Dok.ped. Science: 13.00.01.] (M., 2004, 20 p.), [in Russian].
4. Bupabaeva RT Formation of readiness of future teachers of preschool education for mental education of children: diss. ... Candidate of Pedagogical Sciences [Formirovanie gotovnosti budushhih pedagogov doshkol'nyhuchrezhdenii k umstvennomu vospitaniju detej: dis. ... kand.ped.nauk.]. (Karaganda, 2000, 132 p.), [in Russian].
5. Zhumabayev M. Zhazylashyq oqu quraldary ham mektebimiz. Kazakstan mektebi. [Writing tools Our school. Kazakhstan school]. 1993. No. 2. P. 73-75, [in Kazakh].
6. Belgibayeva G.K. Bolashaq mamandardy mektep zhasyna dejingi balalarqa halyq auyz adiebietini arkyly patriottыq tarbie beruge dajarlau: ped. ыл. kand. ... dis [Preparation of future professionals for patriotic education of preschool children through folklore: ped. science candid. ... dis.] (Karaganda, 2006, 132 p.), [in Kazakh].
7. Taubaeva G.Z. Mektepaldy dajyndyrynda oqu-tarbie yrdisinde balalar adiebietini pajdalanu: ped. ыл. kand. ... dis. [Use of children's literature in the educational process in preschool education: ped. science candid. ... dis.], (Almaty, Kyz.Mem.ped.inst., 2005, 128 p.), [in Kazakh].
8. Abylkasymova A.E. Matematikany oqytudyn teorijasy men adistemesi: oqu quraly [Theory and methods of teaching mathematics: textbook]. (Almaty, Bilim, 1998, 208 p.), [in Kazakh].
9. Autilipova U.I. Psychological and pedagogical bases of family relationships of preschool children: ped. science candid. ... dis. (Almaty, 1999, 132 p.), [in Kazakh].
10. Boribekova F.B., Zhanatbekova N.Zh. Qazirgi zamanfy pedagogikalыq tehnologijalar: Oqulыq [Modern pedagogical technologies: Textbook]. (Almaty, 2014, 360 p.), [in Kazakh].
11. KR «Bilim turaly» Zany [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Education»]. Astana, 1997, [in Kazakh].

Сведения об авторах:

Танабаева Г.Т. – к.ф.н. кафедры дошкольного и специального образования, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, ул. А.Байтурсынова 13, Шымкент, Казахстан.

Боранбаева А.Р. – доктор философии (PhD), и.о. доцент кафедры дошкольного и специального образования, Южно-Казахстанский государственный педагогический университет, ул. А.Байтурсынова 13, Шымкент, Казахстан.

Tanabayeva G.T. – Ph.D. of the Department of Preschool and Special Education, South Kazakhstan State Pedagogical University, 13 A.Baitursynova str., Shymkent, Kazakhstan.

Boranbayeva A.R. – Doctor of Philosophy (Ph.D.), Acting Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education, South Kazakhstan State Pedagogical University, 13 A.Baitursynova str., Shymkent, Kazakhstan.